

**ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА**

ПАВЛЕНКО АННА ЮРІЇВНА

УДК: 378.14.015.62

**ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ
ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ
ЗАКЛАДІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ПРЕДМЕТІВ СУСПІЛЬНО-
ГУМАНІТАРНОГО ЦИКЛУ**

13. 00. 04 — теорія і методика професійної освіти

**Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук**

Житомир — 2015

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Житомирському державному університеті імені Івана Франка, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор,
Вітвицька Світлана Сергіївна,
професор кафедри педагогіки Житомирського
державного університету імені Івана Франка.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор,
Васянович Григорій Петрович,
директор Львівського науково-практичного центру
Інституту професійно-технічної освіти НАПН
України;

кандидат педагогічних наук, доцент,
Калінін Вадим Олександрович,
начальник управління освіти і науки
Житомирської обласної державної адміністрації.

Захист відбудеться 16 грудня 2015р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 14.053.01 в Житомирському державному університеті імені Івана Франка за адресою: 10008, м. Житомир, вул. Велика Бердичівська, 40, другий поверх, конференц-зал.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Житомирського державного університету імені Івана Франка (10008, м. Житомир, вул. Велика Бердичівська, 40).

Автореферат розісланий 15 листопада 2015 року

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

С. Л. Яценко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТА

Актуальність теми дослідження. Інтеграція України з країнами Європи, загострення проблеми міжкультурної взаємодії і порушення соціальної злагоди в умовах глобалізаційних кризових процесів вимагає обґрунтування сучасних засад загальнокультурного виховання, становлення толерантної особистості, здатної адаптуватися до постійних змін у суспільстві, самореалізації та самовдосконалення. Цей процес передбачає активізацію пошуків оптимальних форм навчання в професійно-технічних навчальних закладах. Концептуальні положення щодо змісту, форм й методів організації навчально-виховного процесу у професійно-технічному навчальному закладі ґрунтуються на засадах Конституції України, «Національної доктрини розвитку освіти України у ХХІ столітті» (2001 р.), Закону України "Про професійно-технічну освіту", Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012—2021 рр., а також відповідно до вимог документів ЮНЕСКО, Міжнародної організації співробітництва і розвитку освіти.

У зв'язку з цим підвищується роль професійно-технічної освіти, зокрема в контексті вивчення суспільно-гуманітарних дисциплін, які забезпечують оволодіння учнями духовними надбаннями українського народу, формування світогляду і національної свідомості, загальнокультурними цінностями та морально-етичними нормами поведінки в соціумі.

Різні аспекти проблеми навчання та виховання учнів професійно-технічного навчального закладу висвітлено в працях Ю. Белова, Ю. Грязнова, І. Жабінця, І. Лікарчука, Н. Ничкало, О. Соколова й ін. У психологічній та педагогічній науці формування загальнокультурної компетентності учнів розглядається через низку складників, серед яких пріоритетними для нашого дослідження є: гуманістичне виховання і формування гуманістичних взаємин між учнями (С. Бондар, А. Кияновський, А. Краменко, А. Кудусова, Д. Пащенко, А. Сущенко, Н. Химич та ін.); полікультурне виховання (Р. Ананьян, В. Бойченко, В. Болгаріна, І. Бондаренко, Л. Голік, О. Ковальчук, В. Присакар та ін.), міжкультурна взаємодія (В. Кан-Калик, Ю. Кулюткін, А. Капська, Л. Кондрашова, А. Мудрик, О. Мороз, Л. Рувінський, Л. Савенкова, А. Реан та ін.), роль суспільно-гуманітарних дисциплін у процесі професійної підготовки (М. Бабишена, Н. Бондар, В. Буренко, А. Карнаух, В. Ципко).

З позиції культурологічного підходу досліджено механізми, тенденції формування окремих компонентів загальної культури: духовної (Б. Братусь, Н. Щуркова та ін.), професійно-психологічної (Н. Ліфінуєва), проєктивна (Л. Гур'є), професійно-моральної (Г. Білецька, Н. Дьяченко, Г. Кочетов, Е. Помиткін та ін.), комунікативної (Л. Мамчур, А. Мудрик, О. Уваркіна, Є. Шевцова та ін.), інформаційної (Т. Коваль, А. Коломієць, С. Федорова та ін.).

Проте аналіз наукових джерел, дисертаційних робіт, виконаних протягом останніх років, засвідчив, що у вітчизняній педагогіці відсутні комплексні

дослідження проблеми формування загальнокультурної компетентності учнів професійно-технічних навчальних закладів.

На основі аналізу педагогічної теорії та практики підготовки майбутніх фахівців робітничих професій виокремлено низку **суперечностей**, які актуалізують проблему формування загальнокультурної компетентності, між:

- соціальним замовленням цієї освітньої галузі і недостатнім рівнем сформованості загальнокультурної компетентності учнів професійно-технічних навчальних закладів у сучасних умовах;
- необхідністю цілеспрямованого формування досліджуваної компетентності і недостатністю теоретичного обґрунтування системної реалізації цього процесу;
- загальнокультурним потенціалом суспільно-гуманітарних дисциплін і недостатньою його реалізацією в процесі навчання в умовах професійно-технічного навчального закладу;
- розробленістю загальних засад щодо формування загальної культури і необхідністю дослідження особливостей формування загальнокультурної компетентності учнів професійно-технічних навчальних закладів.

Актуальність, теоретична і практична значущість та необхідність вирішення окреслених суперечностей визначили вибір теми дослідження: **“Формування загальнокультурної компетентності учнів професійно-технічних навчальних закладів у процесі вивчення предметів суспільно-гуманітарного циклу”**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до завдань загальнонаукового напрямку роботи кафедри педагогіки Житомирського державного університету імені Івана Франка “Професійна підготовка майбутніх фахівців в умовах ступеневої освіти” (державний реєстраційний номер 011002110). Тему дисертації затверджено вченою радою Житомирського державного університету імені Івана Франка (протокол № 4 від 25. 11. 211 р.) та узгоджено в Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології НАПН України (протокол № 1 від 31. 01. 2012 р.).

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність моделі формування загальнокультурної компетентності учнів професійно-технічних училищ у процесі вивчення предметів суспільно-гуманітарного циклу.

Відповідно до мети та гіпотези дослідження сформульовані такі **завдання**:

1. Проаналізувати стан дослідженості проблеми в педагогічній теорії та практиці.
2. Дослідити роль та функції суспільно-гуманітарних дисциплін у формуванні загальнокультурної компетентності.
3. Визначити сутність, структуру, критерії та показники загальнокультурної компетентності учнів професійно-технічних училищ.

4. Науково обґрунтувати та експериментально перевірити модель та технологію формування загальнокультурної компетентності учнів професійно-технічних училищ.

5. Підготувати методичні рекомендації щодо формування в учнів професійно-технічних навчальних закладів загальнокультурної компетентності.

Об'єкт дослідження – суспільно-гуманітарна підготовка учнів професійно-технічних училищ.

Предмет дослідження – модель та технологія формування загальнокультурної компетентності учнів професійно-технічних училищ у процесі вивчення предметів суспільно-гуманітарного циклу.

Методологічну основу дослідження становлять: філософські положення наукової теорії пізнання; діалектичні принципи про взаємозв'язок і взаємозумовленість закономірностей і явищ соціальної дійсності; теорії об'єктивного вивчення педагогічних явищ, процесів у розвитку і зв'язку з конкретно-історичними умовами на основі єдності логічного та історичного, загального та особливого; концепції культури як сукупності практичних і духовних надбань суспільства, які відображають досягнутий рівень розвитку суспільства й людини, що втілюються в результатах продуктивної діяльності; теорії морального та етичного розвитку особистості; концепції діалогу культур; системний, діяльнісний, культурологічний, особистісно орієнтований, аксіологічний, аналітичний, антропологічний, компетентісний підходи; положення про цінність і розвиток здатності до толерантної взаємодії, всебічний розвиток особистості.

Вихідні положення дослідження ґрунтуються на законах України «Про освіту», «Про професійно-технічну освіту», «Національній стратегії розвитку освіти України на 2012-2021 рр.», Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті, Державній національній програмі «Освіта» (Україна XXI ст.).

Теоретичною основою дослідження є праці відомих вітчизняних і зарубіжних науковців з питань:

- філософії освіти (В. Андрущенко, Г. Васянович, І. Зязюн, В. Кремень, В. Лутай, П. Саух та ін.);

- історії та сучасних тенденцій розвитку системи підготовки кваліфікованих робітничих кадрів (С. Артюх, С. Батишев, В. Безрукова, А. Біляєва, О. Булгаков, О. Веселов, Е. Зеєр, І. Лікарчук, Н. Ничкало, Є. Осовський, М. Пузанов, О. Щербак та ін.);

- теорії та структури освітніх систем і тенденції їх розвитку (В. Беспалько, Б. Гершунський, С. Гончаренко, Г. Гребенюк, О. Дубасенюк, Н. Кузьміна, А. Лігоцький та ін.);

- формування й розвитку особистісних якостей та властивостей, компетентності та готовності особистості до професійної діяльності

(О. Антонова, С. Вітвицька, Д. Ельконін, Г. Жуков, Е. Зеєр, О. Леонтєв, А. Маркова, Л. Мітіна, К. Платонов, В. Сластьонін та ін.);

- формування загальнокультурної компетентності та роль суспільно-гуманітарних дисциплін у вихованні особистості (М. Бабишена, Н. Бондар, В. Буренко, А. Карнаух, О. Крутенко, Т. Несвірська, В. Ципко).

Для розв'язання завдань дослідження було використано комплекс **методів дослідження**: *теоретичні* – аналіз філософської, психологічної, педагогічної літератури з метою систематизації теоретичних знань з досліджуваної проблеми, уточнення сутності і структуру загальнокультурної компетентності учнів професійно-технічних навчальних закладів, з'ясування компонентів, критеріїв та показників її сформованості; *емпіричні* – спостереження, опитування, бесіди, анкетування, тестування, метод експертних оцінок для з'ясування актуальності проблеми сформованості загальнокультурної компетентності майбутніх фахівців; педагогічний експеримент здійснювався з метою перевірки ефективності моделі формування загальнокультурної компетентності учнів професійно-технічних навчальних закладів; *математичні методи статистичної обробки* – (кількісний та якісний аналіз експериментальних даних) для обробки результатів експериментального дослідження.

Етапи дослідження. Дослідно-експериментальна робота проводилася протягом 2011 – 2015 років і охоплювала кілька етапів наукового пошуку.

На першому етапі (2011-2012 рр.) – *аналітико-пошуковому* – здійснено теоретичний аналіз проблеми дослідження й аналіз практичного досвіду формування загальнокультурної компетентності майбутніх фахівців; проаналізовано стан дослідження проблеми у філософській, психолого-педагогічній й методичній літературі, обґрунтовано його актуальність.

На другому етапі (2012-2013 рр.) – *проективно-констатувальному* – розроблено програму дослідження, визначено його мету, експериментальну базу, діагностичний інструментарій, охарактеризовано рівні сформованості загальнокультурної компетентності учнів професійно-технічних навчальних закладів шляхом проведення першого діагностичного зрізу в експериментальній і контрольній групах; проведено аналіз й порівняння отриманих результатів; розроблено модель і технологію формування загальнокультурної компетентності учнів професійно-технічних навчальних закладів.

На третьому етапі (2013-2015 рр.) – *формуально-узагальнюючому* – впроваджено в навчально-виховний процес технологію формування загальнокультурної компетентності учнів професійно-технічних навчальних закладів та перевірено її ефективність, здійснено порівняльний аналіз результатів констатувального та формуального етапів експерименту, сформульовано загальні висновки дослідження, а також оформлено текст дисертаційної роботи.

Експериментальна база дослідження. Дослідження здійснювалося на базі Житомирського вищого професійно-технічного училища сервісу і дизайну, Турчинівського професійно-технічного училища № 30, Міжрегіонального центру ювелірного мистецтва м. Київ, Київського регіонального вищого професійного училища будівництва, Полтавського професійного ліцею транспорту, Козятинського міжрегіонального вищого професійного училища залізничного транспорту. Всього в експерименті брало участь 504 учні, 53 викладачі, 22 майстри виробничого навчання професійно-технічних навчальних закладів.

Наукова новизна та теоретичне значення одержаних результатів полягає в тому, що:

вперше науково обґрунтовано та розроблено структурно-функціональну модель формування загальнокультурної компетентності учнів професійно-технічних закладів у процесі вивчення предметів суспільно-гуманітарного циклу, що включає блоки (цільовий, концептуальний, змістовий, технологічний, результативний); структурні (ціле-мотиваційний, інформаційний, дієво-практичний, аналітичний) та функціональні (аксіологічний, комунікативно-нормативний, культуротворчий, рефлексивний) компоненти; розроблено технологію, що передбачає реалізацію відповідних етапів (підготовчого, когнітивного, операційного, результативного), визначено основні компоненти загальнокультурної компетентності учнів професійно-технічних навчальних закладів; окреслено роль та функції суспільно-гуманітарних дисциплін у формуванні загальнокультурної компетентності учнів професійно-технічних навчальних закладів, критерії та рівні її сформованості;

удосконалено механізми оновлення професійної підготовки майбутніх фахівців шляхом упровадження структурно-функціональної моделі, уточнено сутність і зміст базових понять «культура», «загальнокультурна компетентність», «загальнокультурна компетентність учнів професійно-технічних навчальних закладів»;

подальшого розвитку набули зміст, форми і методи реалізації загальнокультурної підготовки висококваліфікованих робітників.

Практичне значення одержаних результатів полягає: у визначенні шляхів впливу на формування загальнокультурної компетентності учнів професійно-технічних навчальних закладів у процесі вивчення предметів суспільно-гуманітарного циклу через впровадження авторської технології та спецкурсу «Професійна етика та культура спілкування». Підготовлено методичні рекомендації «Формування загальнокультурної компетентності учнів професійно-технічних навчальних закладів у процесі вивчення предметів суспільно-гуманітарного циклу», які можуть бути використані в процесі професійної підготовки кваліфікованих робітників у системі професійно-технічної освіти. Висновки та основні положення дисертації можуть слугувати

основою розробки спецкурсів і спецсеінарів з проблем формування загальнокультурної компетентності учнів професійно-технічних навчальних закладів.

Основні положення і результати дисертаційної роботи **впроваджено** в навчальний процес Житомирського вищого професійно-технічного училища сервісу і дизайну (довідка № 514 від 11.09.2014 р.), Турчинівського професійно-технічного училища №30 (довідка № 51 від 4.04.2014 р.), Міжрегіонального центру ювелірного мистецтва м. Київ (довідка № 402 від 11.08.2014 р.), Київського регіонального вищого професійного училища будівництва (довідка № 554 від 11.08.2014 р.), Полтавського професійного ліцею транспорту (довідка № 380 від 15.07.2014 р.), Козятинського міжрегіонального вищого професійного училища залізничного транспорту (довідка № 311 від 10.07.2014 р.).

Апробація та впровадження результатів дослідження відбувалися шляхом обговорення на наукових, науково-теоретичних та науково-практичних конференціях різного рівня, зокрема, *міжнародних*: "Психологія та педагогіка сучасності: проблеми та стан розвитку науки і практики в Україні" (Львів, 2014), "Інноваційні підходи до виховання студентської молоді у вищих навчальних закладах" (Житомир, 2014); *всукраїнських*: "Модернізація вищої освіти в Україні та за кордоном" (Житомир, 2014), "Магістратура в умовах євроінтеграційних вищої школи" (Житомир, 2013), "Придніпровські соціально - гуманітарні читання" (Бердянськ, 2012), "Естетичне виховання дітей та молоді: теорія, практика, перспективи розвитку" (Житомир, 2012), "Гуманізація педагогічної взаємодії у творчості Василя Сухомлинського" (Житомир, 2013); науково-методологічних семінарах кафедри педагогіки Житомирського державного університету імені І. Франка (2011–2015 рр.).

Публікації. Основний зміст та результати дослідження відображено в 18 публікаціях, з яких 6 публікацій у провідних наукових фахових виданнях України, 1 – у періодичному науковому міжнародному виданні, 7 – у матеріалах конференцій.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного з них, загальних висновків і списку використаних джерел (263 позиції, з яких 19 іноземною мовою). Загальний обсяг дисертації складає 235 сторінок, з яких 190 – основного змісту. Робота містить 18 додатків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, сформульовано його мету, завдання, об'єкт і предмет; висвітлено методологічну і теоретичну основи, наукові підходи, представлено методи науково-педагогічного дослідження, розкрито наукову новизну, теоретичне і практичне значення, подано відомості про апробацію, впровадження та публікацію результатів наукового пошуку.

У першому розділі – “Теоретичні основи формування загальнокультурної компетентності учнів професійно-технічних навчальних закладів у процесі вивчення предметів суспільно-гуманітарного циклу” – розглянуто загальнокультурну компетентність учнів професійно-технічних навчальних закладів як науково-теоретичну проблему та представлено результати категоріально-понятійного аналізу проблеми дослідження; охарактеризовано наукові підходи до формування загальнокультурної компетентності учнів професійно-технічних навчальних закладів; визначено історичні умови формування професійно-технічних навчальних закладів та їх вплив на процес розвитку загальнокультурної компетентності.

У процесі контент-аналізу окреслено сутність категорій “культура”, “загальна культура”, “загальнокультурна компетентність”, а також розглянуто особливості понять “компетентність”, “компетенція” у межах досліджуваної проблеми. Поняття “загальнокультурна компетентність” розглядається як специфічно людський спосіб буття, який визначає весь спектр практичної і духовної активності особистості, його можливої взаємодії з навколишнім світом та собою і включає систему знань, умінь, навичок, а також моральних, етичних, духовних норм та цінностей.

Загальнокультурну компетентність учня професійно-технічного навчального закладу визначено як систему наукових і загальнокультурних знань, умінь та навичок, здобутих у процесі навчання і набуття суб’єктного досвіду, та здатність їх застосовувати в конкретних професійних та життєвих ситуаціях, що передбачає сформованість способів спілкування та поведінки, які відповідають загальнолюдським нормам моралі.

У результаті аналізу проблеми формування загальнокультурної компетентності учнів професійно-технічних навчальних закладів розглянуто такі методологічні підходи, як системний, діяльнісний, культурологічний, особистісно орієнтований, аксіологічний, аналітичний, антропологічний, компетентнісний. Окреслено значущість їх реалізації для визначення сутності досліджуваного феномену.

На основі аналізу історичних подій, соціальних, політичних та демографічних явищ, які супроводжували процес становлення професійно-технічної освіти, окреслено основні етапи її та місце суспільно-гуманітарних дисциплін у цьому процесі: становлення професійно-технічних навчальних закладів (з 80-х років XIX ст. до 1920 року); створення та розвиток української професійно-технічної системи освіти (1920 – 1929 рр.); інтеграція професійно-технічної і народної освіти в єдину систему (1959 – 1991 рр.); розбудова системи професійно-технічної освіти, що характеризується пошуком ефективних шляхів організації навчально-виховного процесу, його адаптації до ринкової економіки (з 1991 року до теперішнього часу).

У другому розділі – **”Модель формування загальнокультурної компетентності учнів професійно-технічних училищ у процесі вивчення предметів суспільно-гуманітарного циклу”** – проаналізовано роль та функції суспільно-гуманітарних дисциплін у процесі формування загальнокультурної компетентності учнів професійно-технічних навчальних закладів; визначено її сутність, структуру, показники, критерії та рівні сформованості; обґрунтовано авторську модель формування загальнокультурної компетентності учнів професійно-технічних навчальних закладів.

З’ясовано, що досліджуваний процес є складним та динамічним, що потребує застосування такого методу теоретичного розгляду, як моделювання.

Теоретична модель формування загальнокультурної компетентності учнів професійно-технічних навчальних закладів розглядається як системний образ, що складається із блоків: цільового, концептуального, змістового, технологічного, результативного. У *цільовому блоці* окреслено соціальне замовлення на компетентнісного робітника, визначено мету – формування загальнокультурної компетентності учня професійно-технічного навчального закладу.

Концептуальний блок містить: структурні (ціле-мотиваційний, інформаційний, дієво-практичний, аналітичний) та функціональні (аксіологічний, комунікативно-нормативний, культуротворчий, рефлексивний) компоненти; головні принципи формування загальнокультурної компетентності учнів професійно-технічних навчальних закладів (науковості, системності та послідовності, свідомості, проблемного навчання, діалогу культур, особистісно орієнтованого навчання, соціальної рівності та толерантних стосунків, взаємозв’язку теорії та практики). Обґрунтовано доцільність їх використання в дослідженні.

До *змістового блоку* моделі включено цикл суспільно-гуманітарних дисциплін, а саме: українська мова, українська література, іноземна мова, світова література, правознавство, історія, України, всесвітня історія, людина і світ, художня культура, економіка. У процесі вивчення цих дисциплін учні мають оволодіти системою наукових знань, що слугують підґрунтям загальнокультурної компетентності учнів професійно-технічних навчальних закладів. З метою їх практичного застосування запропоновано спецкурс «Професійна етика та культура спілкування».

Технологічний блок представлено технологією формування загальнокультурної компетентності учнів професійно-технічних навчальних закладів, що передає реалізацію підготовчого, когнітивного, операційного, результативного етапів. Визначено роль основних *форм* (лекції, семінарські, практичні заняття), *методів* (розповідь, бесіда, дидактичні, сюжетно-рольові ігри, проблемний виклад матеріалу та ін.) і *засобів*.

Рис 1. Модель формування загальнокультурної компетентності учнів ПТНЗ

Результативний блок засвідчує належний рівень сформованості загальнокультурної компетентності учнів професійно-технічних навчальних закладів на основі *критеріїв* (ціннісного, знаннєвого, діяльнісного, оцінного), що характеризують відповідні рівні (творчий, концептуальний, репродуктивний, інтуїтивний).

У третьому розділі – **“Експериментальна перевірка моделі формування загальнокультурної компетентності учнів професійно-технічних навчальних закладів у процесі вивчення предметів суспільно-гуманітарного циклу”** – представлено програму організації педагогічного експерименту; проаналізовано результати його констатувального та формувального етапів; розкрито особливості технології формування загальнокультурної компетентності учнів професійно-технічних навчальних закладів у процесі вивчення предметів суспільно-гуманітарного циклу; здійснено порівняльний аналіз результатів формувального етапу експерименту в контрольних та експериментальних групах.

Програма експериментальної роботи включала три етапи: аналітико-пошуковий, проєктивно-констатувальний, формувально-узагальнюючий.

З метою визначення стану формування загальнокультурної компетентності учнів професійно-технічних навчальних закладів проведено пілотажний і констатувальний етапи педагогічного експерименту. З’ясовано, що рівень її сформованості серед учнів професійно-технічних навчальних закладів є недостатнім, виявлено труднощі й недоліки реалізації досліджуваного процесу.

Формувальний етап передбачав реалізацію авторської моделі розвитку загальнокультурної компетентності учнів професійно-технічних навчальних закладів у процесі вивчення дисциплін суспільно-гуманітарного циклу шляхом створення та впровадження відповідної технології. Зазначене передбачало збагачення змісту суспільно-гуманітарних дисциплін матеріалом загальнокультурного характеру, застосування проблемного навчання, використання інтерактивних методів навчання («Мікрофон», «Акваріум», ділові ігри), а також запровадження спецкурсу «Професійна етика та культура спілкування».

Ефективність реалізації моделі формування загальнокультурної компетентності учнів професійно-технічних навчальних закладів у процесі вивчення предметів суспільно-гуманітарного циклу було перевірено наприкінці експериментального навчання шляхом порівняння результатів вхідної та вихідної діагностики (табл. 1, рис.2).

Таблиця 1

Порівняльний аналіз рівнів сформованості загальнокультурної компетентності (абсолютне значення та у %) у контрольній та експериментальній групах до та після експерименту

	Контрольні групи				Експериментальні групи			
	до експерименту		після експерименту		до експерименту		після експерименту	
	Абс. знач.	%	Абс. знач.	%	Абс. знач.	%	Абс. знач.	%
Низький	36	22,5	34	19	34	21	12	7
Середній	64	37,5	72	40	70	43	65	36
Достатній	50	31,25	62	34	44	28	76	42
Високий	10	3,25	12	7	12	8	27	15
Всього	180	100	180	100	160	100	160	100

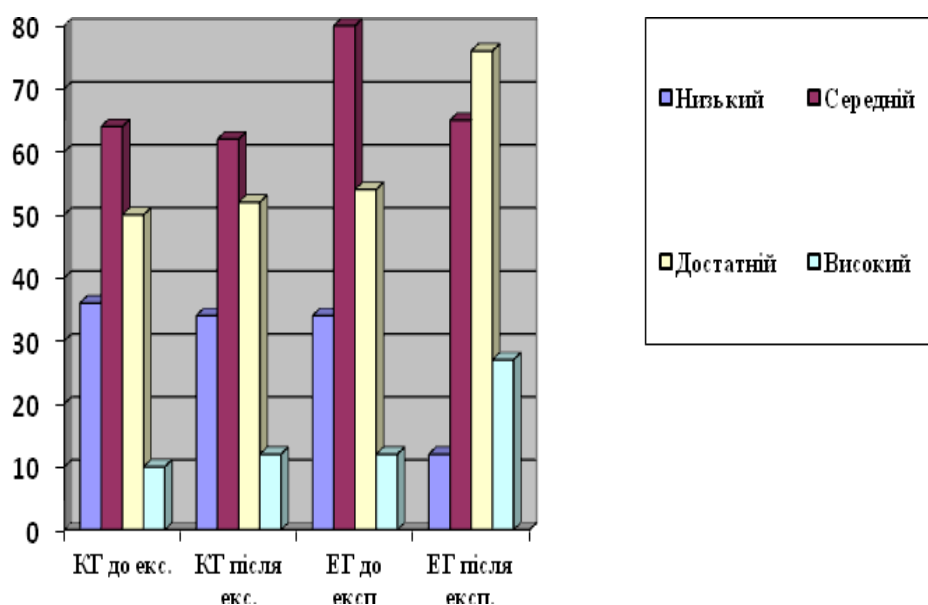

Рис.2. Динаміка рівнів сформованості загальнокультурної компетентності учнів професійно-технічних навчальних закладів у процесі експерименту.

Якісний та кількісний аналіз результатів формувального етапу експерименту, здійснений на основі методів математичної статистики (t-критерій Стюдента), засвідчує зростання рівня сформованості загальнокультурної компетентності учнів професійно-технічних навчальних закладів у процесі вивчення предметів суспільно-гуманітарного циклу. Отримані результати експерименту підтвердили ефективність упровадження моделі та технології формування загальнокультурної компетентності учнів професійно-технічних навчальних закладів.

ВИСНОВКИ

На основі комплексного аналізу проблеми формування загальнокультурної компетентності учнів професійно-технічних навчальних закладів зроблено такі **загальні висновки**:

1. У результаті з'ясування сутності базових понять “загальнокультурну компетентність учня професійно-технічного навчального закладу” визначено як систему наукових і загальнокультурних знань, умінь та навичок, набутих у процесі навчання і засвоєння суб'єктивного досвіду та здатність їх застосовувати у професійній діяльності та життєвих ситуаціях, що передбачає сформованість способів спілкування та поведінки, що відповідають загальнолюдським нормам моралі.

Обґрунтовано та реалізовано методологічні підходи (системний, діяльнісний, культурологічний, особистісно орієнтований, аксіологічний, аналітичний, антропологічний, компетентнісний) у процесі дослідження проблеми формування загальнокультурної компетентності учнів професійно-технічних навчальних закладів у процесі вивчення дисциплін суспільно-гуманітарного циклу. Доведено про необхідність їх комплексного впровадження з метою забезпечення цілісності вивчення та представлення досліджуваного феномена.

2. Окреслено роль та функції суспільно-гуманітарних дисциплін (українська мова, українська література, іноземна мова, світова література, правознавство, історія України, всесвітня історія, людина і світ, художня культура, економіка) у процесі формування загальнокультурної компетентності учнів професійно-технічних навчальних закладів. Визначено загальнокультурний потенціал кожного предмету, що входить до суспільно-гуманітарного циклу. Проаналізовано навчальні плани та підручники, окремі теми, зміст яких забезпечує формування загальнокультурної компетентності учнів професійно-технічних навчальних закладів у процесі вивчення предметів суспільно-гуманітарного циклу.

Охарактеризовано функції предметів суспільно-гуманітарного циклу, до яких віднесено: інформаційну, загальнокультурну, розвивальну, пізнавальну, виховну. З'ясовано, що ґрунтовні знання цих предметів сприяють: виробленню потреби в постійному вдосконаленні культури мовлення; формуванню бажання зберігати і примножувати традиції народу, культурні цінності; вихованню поваги до здобутків народу; расовій, гендерній, релігійній толерантності; формуванню культури міжособистісного спілкування; збагаченню мовленнєвих ресурсів для використання у комунікативних та професійних ситуаціях; розвитку інтелектуальних, творчих здібностей, критичного мислення, вмінню аналізувати суспільно значущі події тощо.

3. Визначено сутність, структуру, критерії та показники загальнокультурної компетентності учнів професійно-технічних навчальних

закладів. До структури загальнокультурної компетентності віднесено такі складові, як мотиваційна, змістова, діяльнісна, рефлексивна. Охарактеризовано їх сутність, значення та взаємозв'язки.

Виокремлено критерії та показники рівнів сформованості загальнокультурної компетентності учнів професійно-технічних навчальних закладів: ціннісний, знаннєвий, діяльнісний, оцінний.

Виділено рівні сформованості загальнокультурної компетентності учнів професійно-технічних навчальних закладів: високий (творчий), достатній (конструктивний), середній (репродуктивний), низький (інтуїтивний).

4. Науково обґрунтовано, впроваджено та експериментально перевірено структурно-функціональну модель формування загальнокультурної компетентності у процесі вивчення предметів суспільно-гуманітарного циклу, яка складається із блоків: цільового, концептуального, змістового, технологічного, результативного. Цільовий блок вміщує взаємопов'язані елементи: мету, завдання; концептуальний включає методологічні підходи і принципи, структурні та функціональні компоненти, принципи (науковості, систематичності і послідовності, свідомості, проблемного підходу до навчання, діалогу культур, особистісно орієнтованого навчання, соціальної рівності та толерантності стосунків, взаємозв'язку теорії та практики), технологічний представлено обґрунтуванням технології формування загальнокультурної компетентності; критеріїв (ціннісного, знаннєвого, діяльнісного, оцінного) та показники рівнів сформованості загальнокультурної компетентності учнів професійно-технічних навчальних закладів розглянуто у результативному блоці. Відзначено ефективні методи (лекції, семінарські, практичні заняття), методи (розповідь, бесіда, дидактичні, сюжетно-рольові ігри, проблемний виклад матеріалу та ін.), що забезпечують результативність формування загальнокультурної компетентності в учнів професійно-технічних навчальних закладів у процесі вивчення предметів суспільно-гуманітарного циклу.

5. Підготовлено методичні рекомендації, де розглянуто особливості формування загальнокультурної компетентності учнів професійно-технічних навчальних закладів у процесі вивчення предметів суспільно-гуманітарного циклу, що є результатом педагогічного дослідження з цієї проблеми. Авторські матеріали можуть бути використані викладачами, майстрами виробничого навчання, учнями професійно-технічних навчальних закладів. Упроваджено спецкурс «Професійна етика та культура спілкування», спрямований на формування в учнів професійно-технічних навчальних закладів стійкої внутрішньої комунікації, професійної та соціальної мотивації до опанування загальнокультурною компетентністю, що передбачає поглиблення та узагальнення знань учнів про спілкування, норми поведінки, культурну та історичну спадщину українського народу та інших народів, розвиток комунікативних умінь учнів професійно-технічних навчальних закладів.

Проведене дослідження не претендує на повноту та вичерпаність вирішення проблеми формування загальнокультурної компетентності учнів професійно-технічних навчальних закладів. Подальшого вивчення потребує: питання навчально-методичного забезпечення, запровадження інформаційно-комунікативних технологій; удосконалення механізмів формування загальнокультурної компетентності учнів професійно-технічних навчальних закладів; з'ясування важливих умов та чинників, які впливають на процес загальнокультурної підготовки

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні результати дисертації

1. *Павленко А. Ю.* Структура та критерії загальнокультурної компетентності учнів професійно-технічних навчальних закладів / А. Ю. Павленко // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Сер. : Педагогіка і психологія : зб. статей. – Ялта : РВВ КГУ, 2014. – Вип. 44. – Ч. 3. – С. 197–202.
2. *Павленко А. Ю.* Наукові підходи до формування загальнокультурної компетентності учнів професійно-технічних навчальних закладів / А. Ю. Павленко // Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини / [гол. ред. : М. Т. Мартинюк]. – Умань : ФОП Жовтий О. О., 2014. – Ч. 1. – С. 312–319.
3. *Павленко А. Ю.* Модель формування загальнокультурної компетентності учнів професійно-технічних навчальних закладів / А. Ю. Павленко // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології / [гол. ред. А. А. Сбруєва]. – Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2014. – № 1 (35). – С. 245–253.
4. *Пащенко А. Ю.* Роль суспільно-гуманітарних дисциплін у формуванні загальнокультурної компетентності учнів професійно-технічних училищ / А. Ю. Пащенко // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. . – 2013. – № 5 (71). – С. 125–132.
5. *Павленко А. Ю.* Технологічний підхід у формуванні загальнокультурної компетентності учнів професійно-технічних навчальних закладів / А. Ю. Павленко // Збірник наукових праць Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка. . – К. : ВІКНУ, 2014. . – Вип. № 45. – С 228 – 231.
6. *Павленко А. Ю.* Інноваційна технологія формування загальнокультурної компетентності / А. Ю. Павленко // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Сер. : Педагогіка і психологія : зб. статей. – Ялта : РВВ КГУ, 2014. – Вип. 45. – Ч. 4. – С. 211–217.
7. *Павленко А. Ю.* Понятие общей культуры в историко- педагогическом аспекте / А. Ю. Павленко // Карельский научный журнал. – 2013. – № 1 (2). – С. 46–49.

Опубліковані праці апробаційного характеру

8. *Павленко А. Ю.* Роль інноваційних технологій у формуванні загальнокультурної компетентності учнів професійно-технічних навчальних закладів / А. Ю. Павленко // “Психологія та педагогіка сучасності: проблеми та стан розвитку науки і практики в Україні”. Збірник наукових робіт учасників міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 25-26 липня 2014 року): . – Львів: ГО “Львівська педагогічна спільнота, 2014. . – С. 62– 65.

9. *Павленко А. Ю.* Роль суспільно-гуманітарних дисциплін у створенні сензитивного середовища для формування загальнокультурної компетентності професійно-технічних навчальних закладів / А. Ю. Павленко // Інноваційні підходи до виховання студентської молоді у вищих навчальних закладах : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Житомир, 22–23 травня 2014 р.) / [за ред. О. А. Дубасенюк, В. А. Ковальчук]. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. – С. 362–366.

10. *Павленко А. Ю.* Формування звичок культури поведінки учнів професійно-технічних навчальних закладів / А. Ю. Павленко // Модернізація вищої освіти в Україні та за кордоном : зб. наук. праць / [за заг. ред. д.пед.н., проф. С. С. Вітвицької, к.п.н., доц. Н. М. Мирончук]. . – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. - С. 97–100.

11. *Пащенко А. Ю.* Культура міжособистісних стосунків учнів професійно-технічних училищ / А. Ю. Пащенко // Магістратура в умовах євроінтеграційних процесів вищої школи : зб. наук. праць / [за заг. ред. С. С. Вітвицької, Н. М. Мирончук]. . – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2013. . – С. 246–249.

12. *Пащенко А. Ю.* Формування загальнокультурної компетентності учнів професійно-технічних навчальних закладів у процесі виховної діяльності / А. Ю. Пащенко // Придніпровські соціально-гуманітарні читання : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. - Д. : ТОВ „Інновація”, 2012. . – Ч. 3. . – С. 107–109.

13. *Пащенко А. Ю.* Проблеми загальної культури у історико-педагогічному аспекті / А. Ю. Пащенко // Естетичне виховання дітей та молоді: теорія, практика, перспективи розвитку : зб. наук. праць / [за ред. О. А. Дубасенюк, Н. Г. Сидорчук]. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. . – С. 189–194.

14. *Пащенко А. Ю.* Комунікативний і особистісний складники загальнокультурного виховання у творах В. О. Сухомлинського / А. Ю. Пащенко // Гуманізація педагогічної взаємодії у творчості Василя Сухомлинського : зб. наук. праць / [за заг. ред. проф. М. В. Левківського]. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2013. – С. 137–143.

Опубліковані праці, які додатково відображають результати наукової роботи

15. *Пащенко А. Ю.* *Форми і методи виховання культури поведінки учнів у професійно-технічних училищах / А. Ю. Пащенко // Науковий пошук молодих дослідників : зб. наук. праць студентів, магістрантів та викладачів / [за ред. В. М. Єремєєвої, О. М. Королюк]. . – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. – Вип. 5. – С. 289–293.*

16. *Пащенко А. Ю.* *Культурологічна освіта учнів професійно-технічних закладів освіти / А. Ю. Пащенко // Ступенева педагогічна освіта в умовах євроінтеграційних процесів : зб. наук.-метод. праць / [заг. ред. проф. С. С. Вітвицької, доц. кафедри педагогіки Н. М. Мирончук]. . – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. - С. 75–77.*

17. *Пащенко А. Ю.* *Історія становлення професійно-технічних училищ сервісу і дизайну в Україні / А. Ю. Пащенко // Студентський історико-педагогічний альманах. Випуск 1. Ідеї педагогів минулого в освіті сьогодення : зб. наук. праць молодих дослідників / [за ред. О. Є. Антонової, В. В. Павленко]. . – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. - С. 67–70.*

18. *Павленко А. Ю.* *Технологія формування загальнокультурної компетентності учнів професійно-технічних навчальних закладів / А. Ю. Павленко // Інноваційні педагогічні технології у системі неперервної професійної освіти : [монографія] / [за ред. С. С. Вітвицької, док. пед. н., проф.]. . – Житомир : „Полісся”, 2015. . – С. 94–107.*

АНОТАЦІЇ

Павленко А. Ю. Формування загальнокультурної компетентності учнів професійно-технічних навчальних закладів у процесі вивчення предметів суспільно-гуманітарного циклу. . – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13. 00. 04 . – теорія і методика професійної освіти. . – Житомирський державний університет імені Івана Франка. . – Житомир, 2014.

Дисертаційну роботу присвячено дослідженню проблеми формування загальнокультурної компетентності учнів професійно-технічних навчальних закладів. З'ясовано провідні теоретичні підходи до зазначеної проблеми. Обґрунтовано категоріально-понятійний апарат проблеми дослідження, а саме категорії: “компетенція”, “компетентність”, “культура”, “загальна культура”, “загальнокультурна компетентність”, “загальнокультурна компетентність учня професійно-технічного навчального закладу”.

Досліджено роль та функції суспільно-гуманітарних дисциплін у формуванні загальнокультурної компетентності. Відповідно до структури загальнокультурної компетентності встановлено основні критерії сформованості загальнокультурної компетентності учнів професійно-технічних навчальних закладів: ціннісний, знаннєвий, діяльнісний, оцінний.

Науково обґрунтовано та експериментально перевірено модель та технологію формування загальнокультурної компетентності учнів професійно-технічних навчальних закладів у процесі вивчення предметів суспільно-гуманітарного циклу. Виділено основні форми, методи, засоби навчання, що мають значний загальнокультурний потенціал та можуть бути використані у процесі вивчення предметів суспільно-гуманітарного циклу з метою формування загальнокультурної компетентності учнів професійно-технічних навчальних закладів.

Підготовлено методичні рекомендації щодо формування загальнокультурної компетентності в учнів професійно-технічних навчальних закладів. Впроваджено спецкурс «Професійна етика та культура спілкування»

Ключові слова: культура, загальна культура, компетентність, загальнокультурна компетентність, загальнокультурна компетентність учня професійно-технічного навчального закладу.

Павленко А. Ю. Формирование общекультурной компетентности учащихся в профессионально-технических учебных заведениях в процессе преподавания предметов общественно-гуманитарного цикла. . – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13. 00. 04 . – теория и методика профессионального образования. — Житомирский государственный университет имени Ивана Франко. . – Житомир, 2014.

Диссертационная работа посвящена исследованию проблемы формирования общекультурной компетентности учащихся профессионально-технических учебных заведений. Определены ведущие теоретические подходы к данной проблеме. Проанализирован категориально понятийный аппарат проблемы исследования, а именно категории: "культура", "общая культура", "общекультурная компетентность", "компетенция", "компетентность". Понятие «общекультурная компетентность» рассматривается как специфически человеческий способ бытия, определяющий весь спектр практической и духовной активности личности, его возможного взаимодействия с окружающим миром и собой и включает систему знаний, умений, навыков, а также моральных, этических, духовных норм и ценностей; «общекультурная компетентность ученика профессионально-технического учебного заведения» определено как система научных и общекультурных знаний умений и навыков, полученных в процессе обучения и жизненного опыта, и способность их применять в профессиональной деятельности и жизненных ситуациях, предполагает сформированность способов общения и поведения, соответствующих общечеловеческим нормам морали.

Исследована роль и функции общественно-гуманитарных дисциплин (украинский язык, украинская литература, иностранный язык, мировая литература, правоведение, история Украины, всемирная история, человек и

мир, художественная культура, экономика) у процессе формирования общекультурной компетентности учащихся в профессионально-технических учебных заведений. Выявлено общекультурный потенциал каждого предмета, что входит в общественно-гуманитарный цикл. Проанализированы учебные планы и учебники по предметам общественно-гуманитарного цикла. Выделены учебники и отдельные темы, что наиболее способствуют формированию общекультурной компетентности учащихся в профессионально-технических учебных заведений у процессе изучения предметов общественно-гуманитарного цикла. Охарактеризованы функции предметов общественно-гуманитарного цикла, к которым отнесены: информационная, общекультурная, развивающая, познавательная, воспитательная.

Научно обоснованно и экспериментально проверено структурно-функциональную модель формирования общекультурной компетентности в процессе изучения предметов общественно-гуманитарного цикла, содержащая взаимосвязанные элементы: цель, задачи, методологические подходы и принципы, структурные и функциональные компоненты, технологию формирования общекультурной компетентности учащихся в профессионально-технических учебных заведений, выделены ведущие принципы (научности, систематичности и последовательности, сознательности, проблемного подхода к обучению, диалога культур, личностно ориентированного обучения, социального равенства и толерантности отношений, взаимосвязи теории и практики), составляющие философско-педагогическое основание формирования общекультурной компетентности учащихся в профессионально-технических учебных заведений, а также критерии и показатели уровней сформированности общекультурной компетентности учащихся профессионально-технических учебных заведений.

Внедрен спецкурс «Профессиональная этика и культура общения», направленный на формирование в учеников профессионально-технических учебных заведений устойчивой внутренней коммуникации, профессиональной и социальной мотивации к овладению общекультурной компетентностью, которая предусматривает углубление и обобщение знаний учащихся об общении, нормах поведения, культурном и историческом наследии украинского народа и других народов, развитие коммуникативных умений учащихся в профессионально-технических учебных заведений. Отмечены методы (лекции, семинарские, практические занятия), методы (рассказ, беседа, дидактические, сюжетно-ролевые игры, проблемное изложение материала и др.), обеспечивающие результативность формирования общекультурной компетентности учащихся профессионально-технических учебных заведений в процессе изучения предметов общественно-гуманитарного цикла.

Разработана технологии формирования общекультурной компетентности учащихся в профессионально-технических учебных заведений в процессе изучения предметов общественно-гуманитарного цикла. Результаты

формирующего этапа эксперимента подтвердили эффективность внедрения модели и технологии формирования общекультурной компетентности учащихся в профессионально-технических учебных заведениях.

Ключевые слова: культура, общая культура, компетентность, общекультурная компетентность.

A. Pavlenko. Formation of general cultural competence of vocational-technical schools in the teaching of subjects of social and humanities. - Manuscript.

Dissertation for the degree of candidate of pedagogical sciences, specialty 13.00.04 - Theory and Methods of Professional Education. – Zhytomyr State University named after Ivan Franko. . – Zhitomir, 2014.

The thesis is devoted to research of problems of formation of general cultural competence of students of vocational schools. Found out major theoretical approaches to this problem. Grounded categorial-conceptual apparatus of research problems, namely the category of "culture", "general culture", "general cultural competence", "competence", "competency", "building". The features of educational work at vocational schools.

The role and function of social and human sciences in the formation of general cultural competence. The characteristic features of objects of social and humanitarian subjects, which include: information, general cultural, developmental, cognitive, educational. Determined general cultural potential of each subject, which is a social and humanities. Analysis of curricula and textbooks, some topics whose content provides the formation of general cultural competence of students of vocational schools in the process of studying the social and humanities. According to the structure of the general cultural competence established basic criterias of general cultural competence of at vocational schools formation: value-motivational, cognitive, practical-active, result-evaluation.

Scientifically substantiated and experimentally tested model and technology of the general cultural competence of students of vocational schools in the process of learning social and humanities. Noted effective methods (lectures, seminars, workshops), methods (narration, conversation, teaching, role-playing games, a problematic presentation of the material etc.) To ensure the efficiency of formation of general cultural competence in vocational-technical schools in the study subjects social and humanities.

Prepared guidelines for the formation of general cultural competence at vocational-technical schools. Introduced a special course "Professional ethics and culture of communication" aimed at developing vocational-technical schools sustained internal communication, professional and social motivation to master the general cultural competence, which involves deepening and generalization of knowledge of students about communication, norms of behavior, cultural and

historical heritage Ukrainian people and other nations, the development of communicative skills of vocational-technical schools.

Key words: culture, general culture, competence, general cultural competence.

Підписано до друку 12.11.15. Формат 60x90/16. Папір офсетний.
Гарнітура Times New Roman. Друк різнографічний.
Ум. друк. арк. 0.9. Обл. вид. арк. 0.9. Наклад 100. Зам. 184.

Видавець і виготовлювач
Видавництво Житомирського державного університету імені Івана Франка
м. Житомир, вул. Велика Бердичівська, 40
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:
серія ЖТ №10 від 07.12.04 р.
електронна пошта (E-mail): zu@zu.edu.ua